

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корсак В.І. Актуальні проблеми регулювання галузі роздрібно торгівлі / В.І. Корсак // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 25-26.
2. Азарян О.М. Генезис трансформації роздрібно торгівлі в Україні та формування сучасної парадигми її розвитку / О.М. Азарян, В.О. Соболев // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 5. – С. 34-37.
3. Касич А.О. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства / А.О. Касич, Д.О. Глущенко // Економіка та держава. – 2016. – № 11. – С. 65-70.
4. Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Ілюхіна Н.П. Шляхи вдосконалення обліку доходів та витрат на торговельних підприємствах / Н.П. Ілюхіна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 2. – С. 61-64.
6. Голубев М.І. Роздрібний товарообіг підприємств як індикатор соціально-економічного розвитку України / М.І. Голубев, Ю.О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. – Одеса: ОНЕУ, 2016. – Вип. 2. – С. 178-184.
7. Труфіна Ж.С. Основні аспекти розвитку роздрібно торгівлі в Україні / Ж.С. Труфіна, М.І. Уграк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 245-251.
8. Кириченко М. Інституційні перетворення як важливий чинник впливу на конкурентоспроможність торговельних підприємств / М. Кириченко // Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі: збірник наукових праць за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Полтава, 27-28 квітня 2016 р.). – Полтава: ПУЕТ, 2016. – 213 с.

УДК 657.1:658.1

Скрипник М.І.*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Київського національного університету технологій та дизайну***Григоревська О.О.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Київського національного університету технологій та дизайну***Грабчук І.Л.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Житомирського державного технологічного університету***ПРИЧИНИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ:
НЕЕФЕКТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЧИ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВА БЕЗГРАМОТНІСТЬ?**

Стаття присвячена доведенню необхідності дослідження факторів виникнення банкрутства. Наведено підходи дослідників до поставленої проблеми. Узагальнено фактори виникнення банкрутства. Надано їх характеристику. Запропоновано шляхи мінімізації впливу наведених причин.

Ключові слова: банкрутство, причина банкрутства, неплатоспроможність, бухгалтерський облік, внутрішній контроль.

Скрыпник М.И., Григоревская Е.А., Грабчук И.Л. ПРИЧИНЫ БАНКРОТСТВА ПРЕДПРИЯТИЙ: НЕЭФФЕКТИВНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ ИЛИ УЧЕТНО-ФИНАНСОВАЯ БЕЗГРАМОТНОСТЬ?

Статья посвящена доказательству необходимости исследования факторов возникновения банкротства. Приведены подходы исследователей к поставленной проблеме. Обобщены факторы возникновения банкротства. Предоставлена их характеристика. Предложены пути минимизации влияния указанных причин.

Ключевые слова: банкротство, причина банкротства, неплатежеспособность, бухгалтерский учет, внутренний контроль.

Skrypnik M.I., Grigorevska O.O., Grabchuk I.L. CAUSES OF BANKRUPTCY OF ENTERPRISES: INEFFECTIVE MANAGEMENT OR ACCOUNTING FINANCIAL ABSOLUTE?

The article is devoted to the necessity of investigating the factors of bankruptcy. The approaches of researchers to the given problem are presented. Generalized factors of bankruptcy. Their description is given. The ways of minimizing the influence of the above-mentioned causes are proposed.

Keywords: bankruptcy, the cause of bankruptcy, insolvency, accounting, internal control.

Постановка проблеми. В умовах нестабільного розвитку економіки України, зумовлених внутрішніми політичними, соціальними, економічними факторами, проблеми управління підприємствами, що знаходяться у кризових умовах, стають особливо актуальними.

Таким чином, питання, пов'язані зі встановленням негативних тенденцій розвитку підприємства, прогнозуванням кризових станів та банкрутства, антикризовим управлінням, викликають інтерес у багатьох, хто займається проблемами управління фінансово-господарським станом підприємств.

Причини виникнення нестабільного стану підприємства різні. Проте загальна їх класифікація відсутня. Вважаємо, що розуміння сутності, причин та факторів, які спричиняють банкрутство, за наявного ефективного аналітичного апарату дасть змогу мінімізувати вплив кризових явищ або хоча б спрогнозувати його, що й зумовлює інтерес до поставленої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи літературні джерела, виявлено, що питання причин виникнення банкрутства висвітлено у працях

О.Я. Базилінської, О.М. Бандурки, М.Я. Коробова, П.І. Орлова, К.Я. Петрової, О.В. Жалко, І.В. Олександренко, Л.І. Іщук та ін. Однак єдина позиція відсутня, що вимагає додаткових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є огляд основних причин та факторів, що спричиняють банкрутство підприємства, а також їх узагальнення для формування дієвого механізму мінімізації їх впливу на діяльність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найоптимістичніших принципів бухгалтерського обліку, мабуть, варто вважати принцип безперервності. Адже кожен власник, керівник або будь-хто, причетний до діяльності підприємства, сподівається на успіх справи та подальший розвиток. Але ринок робить свої корективи. І дані Реєстру судових рішень – тому підтвердження. Зокрема, протягом 2015 року визнано банкрутами 2937 підприємств, протягом 2016 року – 3535, а за січень-жовтень 2017 року – 1803. Незважаючи на можливе скорочення кількості справ про банкрутство, воно впливає на соціально-економічний стан країни через скорочення кількості робочих місць, зростання рівня безробіття, зменшення податкових надходжень та зростання соціальної напруги в суспільстві. Тому необхідно визначити причини банкрутства підприємства і вчасно попередити його виникнення, у чому погоджуємося із Г.О. Сукрушевою та В.М. Пауцин [18].

Законодавством України питання сутності банкрутства як економічного явища розглянуто у чотирьох нормативних документах: Господарському кодексу України (ст. 209) [6], Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ст. 1), Методичних рекомендаціях НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України «Про банкрутство» (п. 2) [12] та Методичних рекомендаціях Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу й оцінки фінансо-

вого стану підприємств (розд. 2) [13]. Зауважимо, що визначення поняття «банкрутство» не викликає полеміки та зводиться до нездатності боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури.

Чому ж виникає така «нездатність»? Аналіз наукових праць дав змогу виявити низку груп факторів: погіршення фінансового стану підприємства, спричинене недостатнім обсягом власних коштів підприємства і відмовою кредитних організацій в подальшому фінансуванні, неефективним управлінням активами, зниженням конкурентоспроможності продукції на ринку. До подібних наслідків приводять помилки керівництва, допущені у веденні господарської діяльності [23]. Дослідники О.О. Бондаренко та Н.С. Суботіна зауважують, що основними причинами банкрутства є виробничі фактори, фінансово-інвестиційні фактори, правові фактори, організаційно-економічні фактори [5]. Приділяючи увагу проблемам банкрутства, І.В. Олександренко та Л.І. Іщук до основних причин його виникнення віднесли інфляційні процеси, нестабільну політичну та економічну ситуацію та нестабільність фінансового і валютного ринків [14].

Детальніше підходи різних дослідників наведемо у таблиці 1.

Підсумуємо, що серед зовнішніх факторів найбільш актуальними є політична та економічна нестабільність у державі, про яку зазначають усі наведені автори, а також не менш важливими залишаються нестабільність законодавства та бази оподаткування. А щодо внутрішніх факторів, то тут найбільш актуальними є недостача власних фінансових ресурсів, низький рівень кваліфікаційного персоналу, збільшення кредиторської та зменшення дебіторської заборгованості, а також низький рівень маркетингу.

У грудні 2015 року аналітики CB Insights¹ опублікували свою доповідь з результатами аналізу історій сотень «мертвих» компаній, які спочатку гучно заявляли про себе на ринку, але потім зникли, і сформу-

Таблиця 1

Підходи авторів до виникнення причин банкрутства

№ з/п	Зовнішні фактори	Автори															
		[7]	[4]	[2]	[15]	[21]	[10]	[16]	[1]	[22]	[19]	[11]	[17]	[20]	[24]	[8]	
1	Політична та економічна нестабільність у державі	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
2	Недосконалість системи оподаткування	+			+			+		+			+	+	+		
3	Нестабільність законодавства	+	+									+	+	+	+		
4	Високий рівень інфляції		+			+		+	+				+			+	
5	Кризові явища в інвестиційній політиці		+	+		+											
6	Спад обсягів виробництва				+							+		+		+	
7	Збільшення кількості збиткових підприємств	+			+					+				+			
	Внутрішні фактори																
1	Недостача власних фінансових ресурсів	+			+	+	+	+		+		+	+			+	
2	Неефективна інвестиційна політика	+				+			+		+					+	
3	Низький рівень кваліфікації персоналу	+							+	+			+	+			
4	Низький технічний рівень виробництва		+			+			+		+			+			
5	Збільшення кредиторської та зменшення дебіторської заборгованості		+	+	+			+	+		+	+			+	+	
6	Неефективне використання ресурсів				+		+				+			+			
7	Незадовільний рівень маркетингу	+				+	+	+					+				
8	Дефіцит капіталу									+			+	+		+	

¹ За матеріалами: <https://www.cbinsights.com/research/page/2/?s=bankruptcy>

лювали топ-20 причин банкрутства. Причому в більшості невдалих проєктів можна легко знайти відразу кілька причин. Продукти 42% компаній банально не потрібні ринку. У 29% компаній закінчилися фінансові ресурси. У 23% компаній ненадійна команда. 19% проєктів витісняють із ринку конкуренти або нові технології. У 18% проблеми з ціноутворенням. У 17% – поганий продукт. У 17% – погана бізнес-модель. У 14% – негативний маркетинг. 14% не досліджували клієнта. У 13% – несвоєчасний продукт. 13% втратили фокус. 13% псують відносини з інвесторами / всередині компанії. 10% роблять невдалий повний перезапуск компанії, що супроводжується радикальною зміною бізнес-моделі. 9% не вистачає ентузіазму. 9% терплять фіаско через невдалу локацію. 8% не цікаві інвесторам. 8% проєктів з'їдають юридичні проблеми. 8% не використовували соцмережі. 8% просто перегоріли. 7% не зробили вчасно перезапуск. Як ми бачимо, причини належать до маркетингу: «проєкт не потрібен ринку», «невдала локація». Решта причин належать до менеджменту та фінансово-облікового складника діяльності.

Отже, спробуємо узагальнити вищенаведене та звести до спільного знаменника. За основу приймаємо поділ усіх факторів на зовнішні та внутрішні щодо підприємства. Щодо зовнішніх причин (політична нестабільність, економічні кризи, фінансова політика держави, надзвичайні події тощо) варто зауважити, що окремі з них ми можемо лише спрогнозувати. У результаті – спробувати мінімізувати ризики для нашого підприємства і, як наслідок, навчитися жити та пристосуватися до створених умов. Саме тут відіграють роль внутрішні фактори, на яких зупинимося детальніше.

1. Відсутність планування (фінансового, виробничого) та бюджетування. Тут варто зазначити, що в Україні окремі великі підприємства ще практикують вищенаведені плани, складають системи бюджетів з метою ефективного управління. А от підприємствам малого та середнього бізнесу за щастя мати лише «план виручки» та «план постійних витрат». Якщо немає плану фінансування, неможливо прорахувати інвестиційні ризики, ризики зміни курсів, реальні витрати на обслуговування кредитів, податкові платежі та витрати на утримання персоналу. Виникають незаплановані трати, що починають тиснути на стан компанії.

2. Фінансова безграмотність керівництва. На жаль (за нашим спостереженням) сьогодні все ще є керівники, для яких фінансові питання є нецікавими та незрозумілими. Вони роблять акцент лише на прибутку, але зовсім не розуміють механізм його формування. Саме це може стати причиною банкрутства, втрати частки ринку та кращих співробітників.

3. Повна довіра до управлінського складу. Це стосується відносин між власником та найманим керуючим директором (директором філіалу, регіональним менеджером тощо). Іноді, особливо після того, як наймані особи себе гарно зарекомендували, власник може перестати контролювати свого підлеглого. А останній, у свою чергу, почне збавляти темп або вести кулуарні ігри на свою користь, що приведе до погіршення фінансового стану підприємства.

4. Недосконала система обліку та внутрішнього контролю. Це одна із найбільших проблем нашого часу. Керівники, зайняті лише отриманням надприбутку, випускають із поля зору такі питання, як інвентаризація, допускаючи при цьому розкрадання; питання цільового та доцільного використання грошових коштів, провокуючи при цьому надвитрати, тощо.

Таких прикладів можна навести сотні, але тільки 10% керівників малого бізнесу налаштовують організацію системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку матеріальних і грошових ресурсів.

5. Низька кваліфікація головного бухгалтера. Так, від головного бухгалтера (а він може бути взагалі єдиним) залежить 40% усієї справи. Адже саме головний бухгалтер знає усі плюси та промахи компанії. Саме він консулює з найбільш складних питань оподаткування, трансфертного ціноутворення, корпоративного права, реструктуризації бізнесу, захисту активів, комерціалізації об'єктів прав інтелектуальної власності та податкового планування. Він допомагає приймати оптимальні і зважені рішення з управління капіталом і операціями в умовах нестійкої економіки.

6. Ризиковані і необґрунтовані схеми податкового планування. Податкова оптимізація – законний інструмент скорочення витрат підприємства на податкових платежах. Але необґрунтовані схеми ведуть до нарахування великих сум до бюджету і штрафних санкцій у результаті перевірки. Так, 98% перевірок закінчуються донарахуванням податків і застосуванням штрафних санкцій. Якщо в організації недостатньо оборотних коштів, то банкрутство неминуче.

7. Неефективна робота з дебіторською заборгованістю. Проблеми починаються з укладення договору. Часто великі підприємства, монополісти, державні організації нав'язують постачальнику «свій» договір. Як правило, в такому договорі великі санкції застосовуються до постачальника і практично відсутні у покупця. Наприклад, візьмемо стандартний договір поставки товарів у великій торговельній мережі. Ви погоджуєтесь і ціну дати найнижчу, і поставки робити регулярно і в певному обсязі, і відстрочку платежу дати не менше 30 днів. Картина може бути такою: платежі нерегулярні, затримки часто перевищують 90 днів, товари повертають без підстав. До слова, податкові перевірки часто оскаржують такі повернення як незаконні. І ось кількість неплатежів наростає, курс зростає, відсотки за користування кредитами нараховуються, ваші постачальники вимагають оплати, а якщо грошей немає, то подають заяву про визнання вашого підприємства банкрутом. Інший приклад. Ви – підрядна організація, виконуєте будівельні роботи. Перший раз вам заплатили вчасно, другий раз – із невеликою затримкою. Ви не звертаєте на це увагу. І ось підписаний третій акт, а платити замовник не збирається. Ви чекаєте, вам обіцяють, очікування затягується. У результаті у вас немає коштів для фінансування поточної діяльності, виплати зарплат, податків, обов'язкових платежів. Працівники звільняються, подають до суду, судові виконавці заарештовують рахунки компанії. Податкові органи накладають арешт на майно. Нарешті ви подаєте позов до суду на свого замовника, щоб стягувати борг, але це не змінює ситуацію, адже вже пізно – ви банкрут [3].

8. Фінансування поточної діяльності компанії з розрахунком на доходи майбутніх періодів. Ситуація, коли витрати перевищують доходи – принцип фінансової піраміди. Цим часто страждають молоді підприємці. Отримавши перші гроші – виручку, передоплату або кредит, вони ці гроші починають витратити на дорогі покупки – великий офіс, дизайнерський ремонт, дороге обладнання, автомобілі тощо. До цих витрат можна віднести і стовідсоткові передоплати постачальникам. Витрати починають перевищувати майбутні доходи, підприємець знову і знову бере в борг, і одного разу настає день, коли кредитори виставляють рахунки [3].

Звичайно, є й інші причини потрапляння у банкрутство українських організацій, об'єктивні і суб'єктивні, і банкрутство – зовсім не кінець бізнесу, іноді доводиться пройти і цей етап, щоб у результаті вийти на нові висоти. Але банкрутства з вищеописаних причин можна уникнути.

Перераховані умови в сукупності і кожна з них окремо створили об'єктивні передумови для банкрутства багатьох підприємств. Ці передумови переважно породжені органами державного управління.

Це твердження підтверджується досвідом розвинутих країн, де близько 30% банкрутств залежить від зовнішніх факторів, а інші – від внутрішніх.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сьогодні спостерігається стійка тенденція до збільшення частки підприємств, які отримали збиток від своєї діяльності, а отже, мають передумови для банкрутства в майбутньому.

Уникнення банкрутства підприємств та своєчасність виявлення загроз фінансовій безпеці можливе за допомогою постійного моніторингу за діяльністю. Здійснення моніторингу передбачає проведення поточної діагностики стану підприємства та встановлення загроз і пріоритетів подальшого розвитку.

За результатами діагностики фінансового стану керівництво підприємства повинно вжити заходів щодо запобігання банкрутству, які пов'язані з ефективним управлінням його фінансами і виробництвом, правильним визначенням стратегічних цілей і тактики їх реалізації.

У разі загрози банкрутства фінансовий менеджмент повинен бути спрямований на реалізацію таких принципових цілей, як забезпечення фінансового оздоровлення підприємства за рахунок реалізації внутрішніх резервів господарської діяльності; забезпечення фінансового оздоровлення підприємства за рахунок зовнішньої допомоги та часткової його реорганізації; припинення господарської діяльності та початок процедури банкрутства.

Відповідно до цих цілей формується і система механізмів фінансового управління підприємством, яка включає впровадження внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства; вдосконалення системи внутрішнього контролю; вибір ефективних форм санації підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: [Навч. посібн.] / О.Я. Базилінська. – К.: ЦУЛ, 2009. – 238 с.
2. Бандурка О.М. Фінансова діяльність підприємства: [Підручник] / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 2002. – 384 с.
3. Банкрутство предприятия: причины и следствия // Юридичне бюро. Режим доступу: <https://www.a2um.by/nashi-novosti/bankrotstvo-predpriyatiya-prichiny-i-sledstviya.html>.
4. Бокій В.І. Криза на підприємстві: економічний зміст, причини виникнення та систематизація кризових факторів / В.І. Бокій, Н.П. Фокіна // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 6. – С. 43-45.
5. Бондаренко О.О. Причини та соціально-економічні наслідки банкрутства підприємств // О.О. Бондаренко, Н.С. Субботіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 15 – С. 53-55.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/436-15>.
7. Джуль В. Сучасні тенденції розвитку та визначальні риси законодавства про неспроможність / В. Джуль // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 3. – С. 67-70.
8. Жалко О.В. Банкрутство як наслідок впливу фінансової кризи на господарську діяльність підприємств / О.В. Жалко // Університетські наукові записки: Економіка. – 2010. – № 2. – С. 168-174.
9. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992р. №2343-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12_№_4212-VI.
10. Кивачук В.С. Оздоровление предприятий: экономический анализ / В.С. Кивачук. – Мн.: Амалфея, 2002. – 384 с.
11. Лігоненко Л.О. Антикризисное управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. – К: КНТЕУ. – 2004. – 580 с.
12. Методичні рекомендації НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України «Про банкрутство» від 21.07.94р. № 23012/105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_105500-94.
13. Методичні рекомендації Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу й оцінки фінансового стану підприємств від 27.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text892/pg1.htm>.
14. Олександренко І.В. Основні причини банкрутства підприємств / І.В. Олександренко, Л.І. Іщук // Економічний форум. – 2015. – № 2. – С. 222-226. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_2_37.
15. Протопопова Н.А. Облік операцій з припинення діяльності підприємства та відновлення його платоспроможності // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Вип. 197: в 5 т. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2006. – Т. 3. – С. 405-411.
16. Ситнік Л. Економічний механізм формування кризового становища підприємства / Л. Ситнік // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 53-63.
17. Скворцов М.Н. Бізнес-план підприємства / М.Н. Скворцов – К.: Вища школа, 1995. – 354 с.
18. Сукрушева Г.О. Причини та наслідки банкрутства вітчизняних підприємств у сучасних умовах / Г.О. Сукрушева, В.М. Папуцин // Економіка та суспільство. – 2017. – № 9. – С. 682-686.
19. Тітов М.І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / М.І. Тітов. – Х.: Консул, 2008. – 197 с.
20. Третяк О. Про проблему банкрутства підприємств // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 46-50.
21. Федоровський В.А. Антикризисная экономика предприятия: преодоления скрытого банкротства / В.А. Федоровский. – Николаев: «ЭЛИОС», 2004. – 80 с.
22. Череп А.В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання: [Підручник] / А.В. Череп. – К.: Кондор, 2006. – 380 с.
23. Шамсиева Р.Ф. Банкрутство предприятия: основные причины возникновения и пути выхода [Текст] / Р.Ф. Шамсиева // Интеллектуальная наука. – 2016. – № 10. – С. 179-181.
24. Шеремет А.Д. Финансы предприятий: [Учебник] / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін. – М.: ИНФРА-М. – 1999. – 343 с.